

А. А. Дулуб

Навук. кір. – А. А. Станкевіч, д-р філал. навук, прафесар

ДЭСТРУКТЫЎНЫЯ ФІГУРЫ МАЎЛЕННЯ Ў ПУБЛІЦЫСТЫЦЫ Р. БАРАДУЛІНА

У артыкуле аналізуюцца дэструктыўныя фігуры маўлення, якія актыўна выкарыстоўваюцца ў сучаснай публіцыстыцы. З сістэмы гэтых фігур вызначаны найбольш ужывальныя фігуры пропуску (апазіпеца) і фігуры размяшчэння і перастаноўкі (інверсія), апісваюцца іх структура, сінтаксічная пазіцыя і стылістычныя функцыі ў публіцыстычным дыскурсе Р. Барадуліна.

Публіцыстыка як летапіс часу звернута да надзённых праблем грамадства: палітычных, сацыяльных, бытавых, філасофскіх, пытанняў выхавання, культуры, мастацтва і г. д. Менавіта таму для сучаснага чалавека, якому трэба аператыўна арыентавацца ў актуальных праблемах і перыпетых жыцця і лёсу, яна набывае ўсё большую папулярнасць і актуальнасць. М. Я. Цікоцкі адзначае, што своеасабліваць публіцыстычнага стылю вызначаецца ў першую чаргу спецыфікай публіцыстычнай формы адлюстравання рэчаіснасці, якая спалучае сістэму разгорнутых доказаў, што дзейнічаюць на розум чытачоў і слухачоў строгай лагічнасцю думкі і на іх пачуцці – эмацыянальнасцю выкладу [1, с. 183].

У публіцыстыцы аўтар прама і непасрэдна звяртаецца да чытача са сваімі думкамі, ацэнкамі, вывадамі. Задача пераканаць, даказаць, павесці за сабой працягваюцца на ўсіх моўных ўзроўнях, але найбольш адкрыта і выразна ў лексіцы і сінтаксісе, якія вызначаюцца эмацыянальнасцю і выяўленчай выразнасцю. Рэалізаваць гэтыя задачы дапамагаюць разнастайныя агульныя і спецыяльныя сродкі стварэння выяўленчай выразнасці, якія выконваюць дзве асноўныя функцыі: яны дазваляюць больш глыбока, поўна намаляваць унутраны свет, думкі, перажыванні аўтара і з'яўляюцца важным сродкам адлюстравання сучаснай рэчаіснасці. Аналіз фактычнага матэрыялу паказвае, што сучасная публіцыстыка ўсё шырэй выкарыстоўвае спецыяльныя сродкі выяўленчай выразнасці, важнейшымі з якіх з'яўляюцца фігуры маўлення.

Фігуры маўлення падзяляюцца на дзве вялікія групы: дыскрэтныя і недыскрэтныя. Што тычыцца публіцыстыкі, то тут часцей сустракаюцца выпадкі ўжывання недыскрэтных фігур маўлення. У рыторы-

цы гэта паняцце вызначаецца як пэўныя трансфармацыі, рэканструкцыі ў структуры сказа і больш буйных сінтаксічных адзінак. Традыцыйна вылучаюцца дзве асноўныя разнавіднасці недыскрэтных фігур: канструктыўныя, якія робяць сінтаксічную адзінку больш збалансаванай, і дэструктыўныя, якія парушаюць сінтаксічную структуру сказа [2, с. 238].

Да дэструктыўных фігур маўлення адносяцца **фігуры ўбаўлення (пропуску)** – слоўныя фігуры, заснаваныя на непаўтаральнасці моўных адзінак, іх пропуску, якія выкарыстоўваюцца з мэтай адлюстравання хуткасці руху, расчлянёнасці мноства на асобныя часткі, паказу разнастайсці акаляючай рэчаіснасці [3, с. 179]. Найчасцей у маўленні выкарыстоўваюцца фігуры, структура якіх з'яўляецца няпоўнай. Аўтар публіцыстычных твораў у многіх выпадках наўмысна выкарыстоўвае гэты прыём для экспрэсівізацыі дыскурсу. Зразумела, што прапушчаная інфармацыя лёгка ўзнаўляецца з кантэксту і маўленчай сітуацыі. Пропуск асобных лексем і нават частак выказвання выдатна актывізуе думкі чытача, прымушае разважаць над «зашыфраванымі» сегментамі, а ў некаторых выпадках і спрачацца з аўтарам.

Адной з найбольш часта сустракаемых фігур убаўлення ў публіцыстыцы Р. Барадзіліна з'яўляецца **апасіяпеза** (грэч. *aposiopesis* – умаўчанне) – наўмысны, выкліканы найчасцей этычнымі прычынамі, перапынак у маўленні, разлічаны на згадку чытача (слухача) [3, с. 179]. Апасіяпеза выдзяляецца інтанацыйна, а ў сказе яе знайсці вельмі проста, бо графічна яна абазначаецца шматкроп'ем: *Калі я спяшаўся на станцыю, непадалёку ад камбіната ў лаішчыцы ў тумане раптам знаёма запахлі мне штаблялі асіны. Да Віцебска вёз я гэты пах...* [4, с. 15].

Трэба адзначыць, што выкарыстанне дадзенай стылістычнай фігуры тлумачыцца многімі аб'ектыўнымі і суб'ектыўнымі прычынамі. У большасці выпадкаў гэтага патрабуе этыка публіцыста. Часам пэўная інфармацыя сама па сабе не вымушае разгорнутага выкладу. Яе экспрэсіўныя і эмацыянальныя адзінкі значна павялічваюцца, калі ўжываецца фігура ўмаўчання. Гэта адбываецца дзякуючы таму, што перапынак у маўленні дапамагае добра ўявіць тыя карціны, якія малюе перад намі публіцыст, успрыняць іх больш зрокава.

Назіранні паказваюць, што апасіяпеза можа займаць розную пазіцыю ў структуры маўлення. Часцей гэтую з'яву можна назіраць у канцы сказа, які не закончаны граматычна альбо па сэнсе: *З-над акуляраў на мяне глядзелі разумна-ўдумлівыя, стомленыя вочы, якія ясніліся няўлоўным унутраным агнём...* [4, с. 27]; *Сёлета 75 год з дня нараджэння Максіма Багдановіча... магло б быць* [4, с. 23].

Апасіяпеза таксама размяшчаецца паміж асобнымі словамі ў ска-

зе або паміж сказамі і іх функцыянальнымі аналагамі пры адпаведных перарывах і замінах у афармленні разгорнутага паведамлення: *Матчына песня, роднае слова... Гэта яны могуць зрабіць невераемае вераемым* [4, с. 24].

Без сумнення, адсутнасць магчымасці для чытацкай фантазіі не прыносіць карысці публіцыстычным творам. Для павышэння сілы іх эмацыянальнага ўздзеяння на асобу неабходна, каб успрымальнік максімальна наблізіўся да аўтара, зразумеў яго пазіцыю, пранікнуў у нявыказаныя думкі. Відаць, аўтары гэта добра разумеюць, таму амаль кожны прааналізаваны тэкст змяшчае ў сваім сінтаксічным складзе некалькі выпадкаў умаўчання.

Таксама да ліку дэструктыўных фігур маўлення адносяцца **фігуры размяшчэння і перастаноўкі** – слоўныя фігуры, якія перадаюць зменлівасць або рознанакіраванасць моўных адзінак. Яны звязаны з парушэннем лагічнай структуры сінтаксічнай адзінкі, паколькі ў аснове іх – ідэя непаўтаральнасці і іх рознанакіраванасці [3, с. 172]. Асаблівасць дадзенага сродку выяўленчай выразнасці заключаецца ў тым, што ён не валодае магчымасцю адлюстроўваць паслядоўнасць і аднанакіраванасць моўных адзінак. Аналіз фактычнага матэрыялу паказвае, што на старонках твораў Р. Барадуліна сустракаюцца практычна ўсе разнавіднасці фігур перастаноўкі. Аднак назіранні дазваляюць зрабіць вывад, што часцей за ўсё ў розных публіцыстычных жанрах выкарыстоўваецца **інверсія** (лац. *inversio* – перастаноўка) – парушэнне звычайнага парадку слоў у сказе з мэтай выдзялення асобных слоў і павышэння экспрэсіі выказвання. Па вызначэнні Я. У. Ключева, інверсія – гэта такое пераўтварэнне ў складзе сказа, пры якім канструкцыя ў цэлым аказваецца «перакошанай» у патрэбны для аўтара бок. Гэты перакос ажыццяўляецца дзякуючы перастаноўцы элементаў выказвання з «натуральнага» для іх месца ў сказе на «ненатуральнае» [2, с. 252]. Інверсія акцэнтуюе беспарадак сінтаксічнай канструкцыі: *Сапраўдным святам і добрым урокам была кожная гутарка з прызнаным і любімым паэтам* [4, с. 58].

Вядома, што парадак слоў у сказе залежыць ад многіх фактараў: і ад камунікатыўнай арганізацыі, і ад семантычнага напавення сказа, ад яго граматычнай афарбоўкі, сувязі з іншымі сказамі ў тэксце. Сінтаксічная інверсія, якая значна ўзбагачае сэнсавыя магчымасці сказа, заўсёды стылістычна матываваная. Прычым для яе выкарыстання неабходна наяўнасць упарадкаванага структурнага фону, бо інверсія на фоне інверсіі не прыцягвае асаблівай увагі чытача.

Неабходна адзначыць, што дадзеная фігура маўлення адыгрывае важную ролю ў арганізацыі сказа, выконваючы, перш за ўсё, стылістычную функцыю. Член сказа, які апынуўся ў незвычайным для яго

месцы, атрымлівае дадатковую семантычную і эмацыянальна-экспрэсіўную нагрузку, што надае выказванню своеасабліваю ўзнёсласць, усхваляванасць, дынамічнасць.

Як сведчаць назіранні, у інверсійным становішчы могуць знаходзіцца як галоўныя, так і даданыя члены сказа. Кожны з адзначаных выпадкаў вызначаецца пэўнымі асаблівасцямі функцыянавання. Інверсія выказніка ўжываецца звычайна для таго, каб надаць апісанню рухомасць, перадаць напружанасць або інтэнсіўнасць дзеяння, а таксама пры апісанні пэўных з'яў, падзей, дзеянняў: *Смяўся ён шчыра, непасрэдна, не вымушана* [4, с. 50]; *З кожнага падарожжжа прывозіў паэт новыя вершы, матэрыялы рэдакцыйнага заказу* [4, с. 64].

Што датычыць даданных членаў сказа, то іх размяшчэнне ў структуры сінтаксічнай адзінкі залежыць найперш ад сэнсава-граматычнай прыроды, стылістычнай афарбоўкі і сувязі з прэдыкатыўным ядром. Даволі часта ў розных творах публіцыстычных жанраў Р. Бардуліна сустракаецца інверсія азначэння, асабліва калі неабходна пэўным чынам вылучыць прымету, надаць ёй дадатковае граматычнае і сэнсавае адценне: *Пра настаменты тонкі майстра гумарэсак не думаў. Але ўпартая працавітасць ягоная недзе была блізкай да гранітнай цвёрдасці* [4, с. 64].

Інверсія дапаўнення сустракаецца не вельмі часта: у тым выпадку, калі трэба вылучыць з'яву або прадмет, у дачыненні да якіх ажыццяўляецца дзеянне або прымета: *Пра сённішняга стырнавога “Малодосці” нават заўваг сказаць язык не павернецца, бо гэта мой і даўні сябра, і зямляк, і аднакурснік* [4, с. 58].

Як паказвае аналіз фактычнага матэрыялу, даволі шырокае распаўсюджанне ў творах публіцыстыкі атрымала інверсія акалічнасці. Яна выкарыстоўваецца ў выпадку, калі неабходна лагічна выдзеліць, падкрэсліць час, месца, прычыну, мэту або спосаб дзеяння: *З першых выступленняў у друку ў ім адметна праявіўся прыроджаны майстра верша, тонкі, выразны, акрэслены* [4, с. 72].

Такім чынам, дадзеная стылістычная фігура вызначаецца значным семантыка-стылістычным патэнцыялам, экспрэсіяй, асабліва ў выпадках максімальнай рэалізацыі сваіх магчымасцей. Апошнія ў першую чаргу датычыць так званай глыбокай інверсіі, калі пэўны элемент канструкцыі перамяшчаецца на значную адлегласць ад свайго звычайнага месца: *Даўно пачуў я голас самабытнага паэта з півучай Украіны* [4, с. 70].

Аналіз фактычнага матэрыялу дазваляе зрабіць вывад, што інверсія атрымала шырокае выкарыстанне ў публіцыстычным дыскурсе, што і дае права дадзенай стылістычнай фігуры заняць адно з першых месцаў па частотнасці выкарыстання.

Безумоўна, разгледжаныя вышэй фігуры маўлення не вычэрпваюць усяго багацця сродкаў і прыёмаў экспрэсівізацыі дыскурсу Р. Барадуліна. На старонках яго твораў усіх жанраў мастацкага і публіцыстычнага стыляў можна сустрэць разнастайныя мадыфікацыі фігур убаўлення, размяшчэння і перастаноўкі.

Спіс літаратуры

1 Цікоцкі, М. Я. Стылістыка тэксту: вучэб. дапам. для студэнтаў выш. навуч. устаноў філал. профілю / М. Я. Цікоцкі. – Мінск: Бел. навука, 2002. – 223 с.

2 Клюев, Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция): Учебное пособие для вузов / Е. В. Клюев. – М.: ПРИОР, 1999. – 272 с.

3 Станкевіч, А. А. Рыторыка: вучэб. дапам. / А. А. Станкевіч. – Мінск: РІВШ, 2010. – 316 с.

4 Барадулін, Р. Парастак радка, галінка верша: Артыкулы, эсэ Р. Барадулін. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 351 с.

